

ВЕЖБЕ ЧИТАЊА

Почетно читање је веома сложен процес. Ако извршимо добре припреме у тзв. припремном периоду, ученику ће бити лакше да чита, односно да овлада техником читања. Пут од гласа до скупа гласова, односно слова, тј. речи које нешто значе, оптерећен је разноврсним препрекама. За ученика је најтеже да изврши синтезу научених гласова. Догађа се да ученик добро препознаје облик слова, али тешко може више слова да повеже у целину која се зове реч, а посебно да разуме то што је прочитао.

У сложенем механизму читања препознајемо три основне операције.

1. Визуелно опажање знакова

Свесни чињенице да је слово нешто што је у потпуности и сасвим прецизно графички организовано, наше опажање текста је друкчије од визуелног опажања цртежа. Оно је усмерено према типичном облику слова одређеном правилима његовог графичког уобличавања.

У овој фази почетног читања може бити више тешкоћа:

- ученик није добро савладао графичку структуру слова па га не препознаје;
- динамика препознавања графичке структуре слова је превише успорена;
- „успорено” читање тешко постаје аутоматизован и синхронизован процес;
- појава механичког читања итд.

2. Акустичко поимање гласовних облика (изговарање, гласно или тихо читање)

Акустичко поимање гласовних облика је изговарање визуелно опаженог материјала. То опажање може да има две форме: гласно и тихо читање. Гласови изговорених речи током читања добијају нов квалитет, претежно емоционалне природе, који такође утиче на формирање значења. Акустичко препознавање гласовних облика временом постаје аутоматизована радња и од степена те аутоматизације зависи квалитет читања.

3. Разумевање прочитаног

Разумевање значења прочитаног одвија се истовремено са визуелним и акустичким поимањем текста. Квалитет читања зависи од квалитета синхронизације ове три категорије специфичне за процес читања.

Шчитавање

Шчитавање је изузетно важна етапа у процесу увођења ученика у почетно читање. Тој методичкој категорији се посвећује мало пажње, што, свакако, ствара одређене потешкоће у читању. Ако ученик при доласку у школу већ уме да чита, онда нема потребе да шчитава. Шчитавање је прелазни период или мост између научених гласова и читања. Има доста логике у томе да ученик не може одмах да чита чим научи неко слово, односно чим савлада његову графичку структуру.

Најпре треба шчитавати једносложне речи, затим двосложне, тросложне итд. Ученици још у припремном периоду могу да уче како да шчитавају слова (усмено шчитавање), односно како да их сливају отезањем у једну целину. Шчитавање се састоји у томе што се у току читања поједини гласови у речима „отежу” мало више него у говору, али се глас, док се отеже, спаја са следећим, па опет са следећим гласом, чинећи тако једну гласовну целину. Током „отезања” глас се не прекида, а избегава се уметање призвука полугласа или муклог „е”. Тако се ортоепска форма, углавном, приближава ортографској, прочитана реч личи на ту реч изговорену у свакидашњем говору, а то омогућава да ученик разуме оно што је прочитао. „Отезање” гласова не сме бити неприродно, не сме прећи у певање. Шчитавање одговара фонолошкој природи нашег језика, па се данас користи као претходница правом читању у коме нема отезања гласова. Веома широко „отезање” гласова често се граничи са неприродним певањем. Смањивањем дужине „отезања” или сливања гласова скраћује се пут од шчитавања до читања. Ученика треба научити да претходно слово шчитава све док следеће визуелно не препозна.

Шчитавање може бити гласовно и слоговно. Гласовно шчитавање се данас користи масовно у свим школама, слоговно мање или скоро никако, јер је носилац значења реч, а не слог, а ученици морају изводити вежбе читања на речима, односно на гласовним или словним целинама које нешто значе.

И данас се у неким школама може наићи на срицање, како у градској тако и у сеоској средини. Оно не води правилном читању, па га треба избегавати. Сричући, ученици читају механички и обично не разумеју оно што читају. Срицањем језик губи своја говорна својства, њиме се истичу говорни елементи уместо говорних целина.

Читање

Читање представља виши степен савладаности гласова и слова, односно њихове синтезе у речи и реченице као значењске говорне целине. Оно је у овој фази учења доста релативан појам, јер не говоримо још увек о правом читању, о потпуно савладаној техници читања. Ученици су научили одређене гласове и одређена слова, могу добро да их шчитавају, а затим и читају, али сви не могу на исти начин, истом брзином. Ученик од наученог слова до квалитетног читања пролази одређене фазе:

- 1) препознавање облика слова;
- 2) шчитавање;
- 3) читање - овладавање техником читања;
- 4) усавршавање читања - увођење у изражајно читање;
- 5) изражајно читање - највиши степен савладаности читања.

За ученика у овој фази учења најтежи је прелазак од шчитавања ка читању и захтева од наставника много умешности, упорности и стрпљења како би ученици успешно превладали ову препреку. Прелазак из фазе шчитавања у фазу читања „треба да буде полаган, тј. да друга фаза сама израсте из прве. У овој фази (шчитавања) успореног читања водити рачуна да деца сливају, зглашавају више гласова одједанпут. Прелазак из једне фазе у другу - из фазе шчитавања у фазу читања - при учењу читања истовремено је за већину ученика. Међутим, поједини ученици знају читати, појединци брже напредују и налазе се у завршној фази, а појединци заостају. Како треба поступати у овом случају? У настави читања управљамо се према напредовању већине ученика, почетника у читању. Појединце, који иду напред не смемо спречавати, напротив, давати им допунске задатке; ове ученике не смемо враћати на оне ступњеве у читању које су они правилно већ савладали. Са појединцима који заостају треба да радимо индивидуално, и то мањим делом на часу, а више ван часова. Значи, прелаз из једне фазе у другу при учењу читања одвијаће се према већини ученика, али и индивидуално.“¹

О фазама шчитавања и читања наставник мора да зна следеће.

1. Повезивање слова у речи и речи у реченице мора се одвијати поступно, поштујући брзину напредовања сваког ученика посебно.

2. Ученици најпре не мисле на оно што читају, већ су поведени савлађивањем технике читања, препознавањем графичке структуре слова и начином изговарања гласова, речи и реченица. Зато је неопходно усмеравати их на значење прочитаног, односно на разумевање прочитаних речи и реченица. Свакодневним вежбањем читања ученици квалитетније савлађују технику читања, аутоматизују процес читања.

Помоћу вежбања проверити:

- степен савладаности технике читања;
- разумевање прочитаног;
- да ли је ученик усвојио одређену инструкцију или није. Теоретичари и практичари се слажу у томе да степен разумевања прочитаног зависи од степена савладаности технике читања.

3. Један број ученика процес читања савлађује веома споро. Има ученика који заврше први разред, а веома споро читају, с муком долазе до смисла прочитаног. С тим ученицима треба организовати индивидуални рад.

4. Увежбавање читања мора бити свакодневни задатак. Чим уочи да поједини ученици лошије читају, наставник мора одмах да предузме ефикасне мере како би спречио одређене негативне појаве у процесу савлађивања почетног читања.

¹ Десанка Стојић-Јањушевић: Насшава иочешног читиња и иисиња, „Вук Караџић” Београд, 1969.

Глобално читање

У *Буквару* посебна пажња је усмерена на припреме за почетно читање и писање. Тај период је значајан и требало би га квалитетно реализовати. Има теоретичара и практичара који умањују значај овог периода за увођење ученика у почетно читање и писање. Практичари добро знају колико им добро урађен припремни период олакшава рад у етапи учења почетног читања и писања.

Новина у овом буквару је и то што је у тај припремни период уведено тзв. глобално читање речи и реченица. То значи да ученик у тој фази учења може да чита ако за то има интересовања и услова, а поготову ако је дошао у школу с већим или мањим познавањем слова. У глобалном читању ученик памти слику речи без претходне анализе и синтезе а у томе му помаже и ликовна слика бића, предмета које та реч означава. У *Буквару* је, рецимо, на страни 13 нацртано воће: јабука, крушка, шљива, дуња и грожђе. Испод тих слика исписане су речи.

Ученик помоћу слике закључује да испод ње пише реч која јој одговара, визуелно памти слику речи и чита ту реч, тј. глобално, без обзира што претходно није упознао поједина слова и што није извршена анализа и синтеза. Ученик најпре памти глобалну слику појединих речи, та слика се памти узастопним понављањем, читањем те речи, а касније може да памти визуелну слику краћих реченица. Ученик осећа велико задовољство што већ може да чита речи и то га подстиче у раду. Ученик неколико пута понови читање речи или реченица, памти их и може да их препознаје у новом контексту. У току глобалног читања ученик препознаје реч, схвата њено значење, а затим је изговара. Свакако, неће сви ученици подједнако глобално да читају: неки ће једва препознавати по које слово, неки ће брзо да напредују, али сигурно је да ће свако од њих моћи да упамти глобалну слику понеке речи.

Памћење глобалне слике речи, тј. глобално читање у *Буквару* почиње речима МАМА, ТАТА, а затим реченицама ВОЗ ЈУРИ или МЕДА ВОЛИ МЕД итд. У *Буквару* је дат доста велики избор речи праћен одговарајућим ликовним прилозима, а на наставнику је да врши избор речи према интересовањима и могућностима ученика.

Наставник може сам да припреми речи за глобално читање. То могу бити речи које се користе у учионици, речи које су ученицима неопходне ради њиховог међусобног комуницирања. На пример, речи **добро јутро, добар дан, устани, седи** и друге могу бити исписане на посебном папиру. Када наставник покаже ученицима тај папир, они глобално читају реч и врше одређену радњу. Тако се глобално читање доводи у везу с игром, али ученицима помаже да се боље споразумевају у учионици. Глобално читање је значајно јер се преко њега на одређен начин ученици упућују на разумевање појма реченице, речи, гласа и слова.

Флексибилно читање

Стандардно читање је визуелно фиксиран процес: чита се слева надесно, редови су увек водоравно штампани и наше читалачке навике су томе прилагођене. Но, можемо срести и друкчији распоред штампаних редова и слова, посебно разне стилизоване облике слова. На телевизији, у биоскопима, на улици, у новинама, на разним рекламама и паноима сусрећемо и вертикалне редове које читамо одозго надоле или, пак, укосо распоређена слова. Ученика треба оспособити за флексибилно читање, тј. за читање реченице и текстова друкчије постављених од уобичајене штампарске технике. Флексибилно читање може имати разне форме, од којих наводимо следеће.

Читање речи у ступцима

О	ЕНО	МАРКО
ОН	ЕВО	КУЋА
ОНА	ОВО	МОРЕ
АНА	ОСА	СЕНО
ИМА	ОКО	МАЧКА

Ова вежбања се могу организовати и у фази шчитавања. Ученици могу помоћу словарице да слажу речи, да их шчитавају или читају. Тиме може да се „тренира” брзина читања, посебно када остане времена на крају часа, али може и пре тога. Упорним вежбањем ученици са шчитавања брзо прелазе на глобално читање.

Читање реченица у вертикалним низовима

М	Р	Д	Деда је
А	А	Е	окренуо
М	Ш	Д	главу на
А	А	А	другу
Н	И	Р	страну
О	М	А	
С	А	Д	
И	П	Е	
С	Е	И	
А	Р	Д	
Т	О	Е	

Обликовање помоћу слова

О^В Р
Д О

Ј^У Т Р^О

ГЛЕ Д А Т И М А МА И Д Е КУЋИ

М М ПИ К И Г
А А КУ ЛА Њ У

Све ове и сличне речи и реченице наставник испише на плакату. Добро је да ученици сами налазе решења и да им се помогне када застану. Флексибилно читање подразумева и убрзавање или успоравање читања одређеног текста.

Гласно читање

Ученик почиње да чита гласно јер једино на тај начин можемо да пратимо квалитет учења читања и брзину напредовања, а и он може да прати самога себе, тј. да обави неку врсту самоконтроле. Гласно читање представља индивидуални рад ученика и треба га свакодневно користити. Ученик полако изграђује стил гласног читања, односно стил читача. То значи, учи како чита, како држи књигу док чита, како користи *Буквар* и друге елементе везане за културу читања.

Тихо читање (читање у себи)

Почетно читање ни у ком случају не треба почети тихим читањем или читањем у себи. Ученик мора да овлада одређеном техником читања да би прешао на тихо читање. Неки методичари сматрају да је тихо читање доста тешко и да би га требало практиковати тек у другом полугодишту, што је претеривање. То, пре свега, зависи од брзине напредовања ученика. Ученике морамо научити како да читају у себи. Тихо читање у почетној фази учења захтева већи напор ученика и зато не би требало са гласног нагло прећи на тихо читање.

Утврђено је да је тихо читање много ефикасније од гласног читања. Читајући тихо, ученик чита брже, економичније - штеди говорну енергију, спорије се замара, а и боље разуме оно што прочита. У почетку, ипак, преовлађује гласно читање. Гласним читањем се изграђује техника читања, иде се ка изражајном читању, али у каснијем периоду нико не може бити добар читач ако добро не савлада технику тихог читања.

Хорско читање

Хорско читање се све мање користи у савременим школама. Читањем у хору наставник не може да прати ко добро чита, а ко слабије. У хорском читању доминирају ученици који боље читају, они воде читање, али уз њих се активирају и они који су слабији, који спорије напредују или су ненаметљиви, тихи, плашљиви. Велики број ученика у овом облику читања скоро механички понавља оно што чита. Наставник не може да прати да ли поједини ученици добро артикулишу одређене гласове, да ли им је мелодија реченице добра итд.

Из свих тих разлога не би требало претеривати са хорским читањем. Оно се може повремено организовати, али предност треба давати индивидуалном

читању. Неопходно је сваког дана један део часа посветити увежбавању читања водећи рачуна о свим врстама читача.

О хорском читању требало би знати следеће:

- није препоручљиво текст читати хорски - индивидуално читање претходи хорском;
- хорско читање не сме прећи у певање - пренаглашено отезање гласова;
- хорско читање је најбоље организовати на крају часа;
- сврха хорског читања није механичко читање, то не сме бити бубање текста или учење текста напамет.

Развијање брзине читања

Задаци наставе читања у млађим разредима основне школе су:

- 1) да ученик добро савлада технику читања;
- 2) да се ученици уведу у тзв. изражајно читање;
- 3) да се ученици оспособе да веома квалитетно читају тихо или у себи;
- 4) да ученик доживљава текст и да разуме оно што прочита.

Данас се читању посвећује велика пажња посебно у школама, али и у неким другим институцијама образовања. Води се рачуна о унапређивању наставе читања и у млађим и у старијим разредима основне школе.

У првом разреду не може се говорити о добро смишљеном систему за развијање брзине читања. Тај систем се остварује касније, али, свакако, наставник је обавезан да води посебну бригу о развијању брзине читања. С успореног синтетичког читања ученик полако прелази на читање чија је брзина, отприлике, једнака брзини природног говора.

Почетник има највише тешкоћа да савлада технику читања и цело прво полугодие у ствари посвећено је изграђивању технике гласног читања, а нешто касније усавршавању технике тихог читања. Када ученик почетник савлада технику читања, онда се почиње с вежбама за развијање брзине читања. Брзина читања често зависи од самог ученика, од његових психофизичких могућности. Она подразумева и степен савладаности технике читања и разумевања прочитаног. Од брзог читања нема користи ако ученик није разумео то што је прочитао и не би требало ученике форсирати да брже читају, а да спорије схватају. Брзина читања мора ићи истовремено са брзином схватања, односно разумевања прочитаног. Мерило брзине мора бити степен схватања, односно разумевања прочитаног. Водећи рачуна о индивидуалним могућностима ученика, мора се радити на истовременом убрзавању и читања и схватања прочитаног. Опште је правило да успореније читање води правилнијем читању. Ако ученик пребрзо чита, већа је могућност да ће да погреша.

Постоје разне вежбе за убрзавање читања. На овом нивоу учења користе се следеће форме вежбања.

Тихо читање с ограниченим временом

Претходно се одреди време за које ће ученици да прочитају одређени текст. Ограничено време читања одређује се према дужини текста и његовој тежини. С ученицима треба претходно разговарати о циљевима овог читања, упознати их с на-шим намерама. После читања утврђује се за које је време ученик прочитао одређени текст, а кроз разговор сазнамо како је тај текст схватио.

Изборно читање

У оквиру одређеног текста ученицима треба задати да током читања открију одређене реченице или речи. Реченице које би требало ученици да открију могу се написати на графофолији и пројектовати или написати на табли. Ученици читају у себи и проналазе задате реченице и речи.

Доуњавање шекша за изборно читање

Одређени текст напишемо на графофолији, папиру или на табли, али изоставимо кључне речи које су носиоци одређених логичких структура. Уместо тих речи ставимо црте. Ученик чита и записује само оне речи које су изостављене из текста. Ова врста читања представља пешто сложеније вежбање.

Вежбе брзој препознавања речи

Напишемо одређене речи штампаним или писаним словима на картоне мањег формата. Пишемо по неколико речи, једне испод других. Ученицима објаснимо начин овог вежбања. Одредимо време за које ћемо експонирати картоне с написаним речима (неколико секунди). Када после задатог времена склонимо картоне из видног поља, проверавамо колико је ко од ученика прочитао и да ли је разумео задате речи.

Вежбе брзој препознавања реченица

Поступак је исти као са вежбама за брзо препознавање речи.

Читање шекша с видео-траке са различитим убрзањима

Текст који читамо на екрану с видео-траке најпре може да тече успорено, а онда полако да се убрзава у зависности од тога колико пута читамо тај текст и за које време. Ове вежбе су нека врста припреме ученика за читање титлованих филмова на телевизији или филмском платну.

Ученицима се да одређени текст и објасни циљ читања, затим им се објасне захтеви и припреме се за читање. То може бити тихо читање с одређеним усмереним задацима. Поставимо им три-четири задатка. Кроз разговор проверимо да ли су ученици добро решили задатке и ко је најпре решио.

Облик такмичарског усмерења може се извести овако: одредимо представнике - читаче из сваког реда, кажемо им да ћемо се такмичити и да је потребно да сви пазе. Док представник једног реда из учионице чита, остали прате квалитет његовог читања, а после њега читају и остали представници. После тога се разговара о томе како је ко од њих читао, шта је било добро у току читања, а шта лоше. После детаљнијег коментарисања ученичког гласног читања, доноси се коначна одлука о победнику. У току коментарисања начина читања појединих такмичара, поготову када се коментарише лошија страна читања, потребно је увек поставити питање: шта би требало да уради тај ученик да би отклонио одређене грешке. У *Буквару* избор текстова је велики (а има доста текста и у *Наставним листовима*) на којима се могу извести овакве врсте вежбања у читању.

Грешке у читању

Наставник би морао бити добар познавалац теорије читања, морао би да познаје посебно психолошке основе читања јер само на тај начин може да прати овај доста сложен процес. Искуснији наставници знају које грешке ученици праве док уче да читају и које мере је потребно предузети да би се те грешке кориговале. Грешке у читању се не могу брзо кориговати, посебно не на овом узрасту, и потребно је много стрпљења и педагошког такта да се то постигне. Кориговање грешака је индивидуалан рад. Наставник мора да прати ученика, да прати његов развој у читању, да води евиденцију напредовања ученика, да открива типичне и атипичне грешке. Најгоре је ако наставник читање препусти самим ученицима мислећи да ће они све постићи кроз фронтална вежбања, кроз самостална вежбања код куће. На вежбама читања ученицима се указује на одређене грешке, које наставник коментарише са њима али и даје упутства ученицима како да их превазиђу.

Често се догађа да наставник пожурје ученика на овом нивоу учења да брже чита из више разлога - због тога што се приближава крај часа, што нема времена да индивидуално ради са више ученика итд. Пожуривати ученике да брже читају значи блокирати их, наводити их на формално читање. У почетном читању ниједан задатак не сме бити формалан, мора бити остварен на методички адекватан начин.

Теоретичари и практичари су покушали да региструју одређене грешке у почетном читању:

- 1) неправилна артикулација одређених гласова;
- 2) ученик не препознаје одређеном брзином графичку структуру слова;

- 3) тешко слива (зглашава) и повезује слова у јединствену синтетичку целину;
- 4) неуравнотежена динамика изговарања појединих гласова у речи;
- 5) замењивање слова сличне графичке структуре;
- 6) изостављање појединих слова;
- 7) срицање;
- 8) неправилно дисање;
- 9) уношење дијалекатских и локалних карактеристика у читање;
- 10) лошу дикцију;
- 11) механичко читање;
- 12) слоговно читање;
- 13) ученик понавља прочитано;
- 14) ученик „сецка” у току читања;
- 15) изостављање гласова на крају речи или њихова редуцирана артикулација;
- 16) ученик не разуме оно што прочита;
- 17) неправилна интонација;
- 18) отезање првог слова у речи;
- 19) наглашено и одсечно читање речи;
- 20) изненадно спуштање и подизање гласа;
- 21) запажање тачке тек када се до ње дође;
- 22) монотono читање;
- 23) пребрзо читање;
- 24) успорено читање;
- 25) неправилно сливање речи у реченици;
- 26) неприродно читање.

Наставници праве грешке када наводе ученика да у току увежбавања читања читају исти текст по 5-6, па и десетак пута. Деца тај текст брзо науче напамет и по-том читају механички. У *Буквару* и *Наславним лисћовима* дат је велики избор тек-стова за увежбавање читања тако да ученици могу да увежбавају читање увек на новом тексту.

Увежбавање читања требало би подједнако изводити и на прозним и на поетским текстовима, како би ученици осетили природу једних и других. Увежбавање читања такође би требало изводити такозваним везаним текстовима, на текстовима који представљају одређену целину.

Мерење брзине читања

Инструменти за мерење брзине читања нису довољно уједначени јер се брзина може мерити у односу на различите категорије и различите околности - у односу на разред и одељење у коме се ученик налази, на узраст ученика, на социјално порекло, на околину у којој живи, на породицу, на пол, на општи успех или на успех из појединих предмета, на припадност градској или сеоској средини и сл. Испитивања

брзине гласног и тихог читања не дају исте резултате. Ученик, према одређеним испитивањима, тихо чита три до пет пута брже него гласно. Брзина читања знатно зависи од текста који се чита, да ли је текст ученицима познат или није, да ли је обрађиван или није. Логично је да ученик брже чита текстове који су му познати и које је обрађивао у школи. Брзину читања у првом разреду најпримереније је мерити када ученик савлада технику гласног и тихог читања.

Мерење брзине гласног читања врши се индивидуално, са сваким учеником посебно, а мерење брзине тихог читања може се изводити истовремено за све ученике, тј. колективно. Истраживачи препоручују да се у првом разреду само мери брзина гласног читања, јер ученици нису довољно савладали технику тихог читања. Брзина тихог читања почиње да се мери од другог разреда. За мерење брзине читања најпре је потребно изабрати прикладан текст. За мерну јединицу мерења брзине читања узима се обично један минут, тј. колико ученик прочита речи у једном минуту, без обзира на то да ли је реч о гласном или тихом читању.